

IN DE STORM DER DAGEN

Over jeugd, delinquentie, kwetsbaarheid en de postmoderne tijd

Inleiding

De Westerse samenleving ondergaat fundamentele veranderingen: een uittrede uit een bijna tweehonderdjarige traditie van de moderniteit. We komen in een postmoderne tijd terecht, gekenmerkt door ononderbroken verandering en beweging, groeiende onvoorspelbaarheid en een fundamentele onzekerheid. Hierbij komt de mens in zijn existentialiteit alleen te staan, in een complexe, gefragmenteerde wereld vol verandering en onzekerheid zonder sociale geborgenheid, waar de traditionele sociale ordening verder afbrokkelt.

Hiermee wordt ook het beeld van de jeugddelinquentie grondig door elkaar geschud. De traditionele vormen van persisterende jeugddelinquentie konden verbonden worden met de lagere sociale maatschappelijke groepen. Nu lijkt dit minder het geval. Probleemgedrag is iets individueels geworden dat zich in alle sociale omgevingen kan voordoen. Tezelfdertijd duiken nieuwe fenomenen op zoals bv. wat in de media omschreven wordt als “zinloos geweld”. Deze nieuwe vormen van jeugddelinquentie kunnen beschouwd worden als een uiting van ‘existentiële kwetsbaarheid’, nu jonge mensen in hun existentiële ontwikkeling door de maatschappij niet langer gedragen worden, maar aan hun grenzen gezet, en uiteindelijk alleen komen te staan met het grote experiment van het leven.

Van moderniteit naar postmoderniteit

De huidige Europese natiestaten hebben een leeftijd van 150 à 200 jaar. Na de Franse revolutie in 1789, kwam er een nieuwe wind waaien over West Europa die de waarden van ‘vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid’ moest verzoenen, met de oude machtsstructuren, samen met de groeiende aandacht voor de rede als gevolg van de Verlichting, die het denken rond de rede en de wetenschap voorbereidde. Het congres van Wenen (1814-1815) herverkavelde het toenmalige Europa tot het huidige Europa der natiestaten, waarbij het toch nog enkele decennia duurde vooraleer de meeste landen hun huidige geografische grenzen vonden. Eerder in de achttiende eeuw had Charles de Montesquieu zijn ‘trias politica’ voorgesteld: de scheiding tussen de wetgevende, rechtelijke en uitvoerende macht als basis voor het politieke bestuur van de natiestaat (Montesquieu & Holierhoek, 2006).

Ondermeer de aandacht voor de rede, de wetenschap, de secularisering, de opkomende industrialisering,... leidden tot de ontwikkeling van het Europa zoals we het in de voorbije tweehonderd jaar gekend hebben: het Europa van de moderniteit.

De moderniteit van de Europese natiestaten kende haar grondstructuur op politiek vlak in het model van de democratie met de scheiding der machten, op religieus vlak in de scheiding tussen Staat en Kerk (die tot voor kort een zeer grote invloed op het doen en laten van de burger bleef behouden), en op economisch vlak in het model van het burgerlijke kapitalisme, dat mondiaal gezien meer en meer het overheersende economische model aan het worden is.

De burger was opgenomen in een hem dragende en begrenzende samenleving, die hem het leven voorschreef van de wieg tot het graf, en hem daartoe disciplineerde. We kunnen spreken

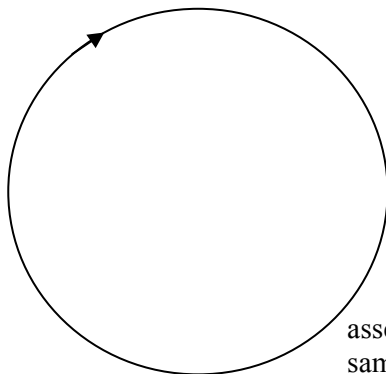
over een consensussamenleving die voortduurde tot de jaren zeventig van de vorige eeuw. (Foucault, 1975)

De jaren zeventig kunnen we beschouwen als de opkomst van de ‘dissensus’-samenleving. Dissensus of conflict stonden in deze periode centraal. Fronten werden gevormd tussen twee “consensus groepen”, tussen politiek links of politiek rechts, progressief of conservatief, de socialistische of liberale verdeling van geld, eigendommen en productiemiddelen. Een generatie jongeren zocht zich een verbond tussen arbeiders en intellectuelen om via revolutionaire weg een nieuwe basisdemocratische samenleving te realiseren. Hoewel deze periode van grote politieke betekenis is geweest, heeft ze zich, anders dan door velen gedroomd, een weg gezocht in de richting van een ‘assensus’-samenleving. Een assensus-samenleving (assensus: cf. Bianchi, 1980) is een samenleving waar niet langer ‘eenstemmigheid of eensgezindheid’ (consensus) of dissensus of conflict tussen twee uitgesproken machtsblokken centraal staat, maar een samenleving die gekenmerkt wordt door een veelheid van naast elkaar bestaande opvattingen en meningen. Dit is bij uitstek zo in de actuele samenleving. Deze wordt gekenmerkt door individualisering en fragmentering, door zoveel opvattingen en gedachten als er individuen zijn. Hierbij verliezen de bindende structuren van de natiestaten langzaam hun kracht door processen van globalisering en localisering.

Van de ‘lente’ van de moderniteit, aanvangend met het ontstaan van de natiestaten begin tot half de negentiende eeuw, via de ‘zomer’ en ‘oogst’ waarin de welvaartstaten ons in de jaren

‘ZOMER’

consensus-
samenleving
(1800-...)

‘HERFST’

dissensus-
samenleving
(1970-)

assensus-
samenleving
(2000-...)

‘LENTE’

‘WINTER’

zeventig (Deklerck, 2005) de overvloed en materiële weelde verschaften waarvoor zovele generaties voor gezwoegd hadden, komen we momenteel aan in de ‘herfst-winter’ van deze moderniteit. Het gaat om de periode van de ‘post’- of ‘na’-moderniteit, een periode van ononderbroken, steeds sneller elkaar opvolgende veranderingen en

hervormingen, gekenmerkt door grote onrust en destabilisering, een onduidelijk toekomstperspectief en onvoorspelbaarheid op sociaal, economisch, politiek en ecologisch vlak.

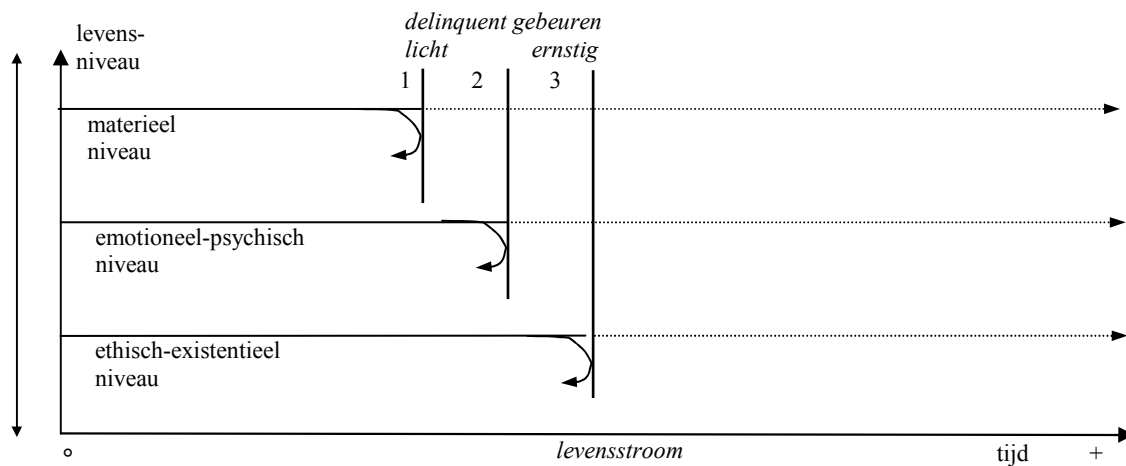
Jeugddelinquentie

In deze assensus-samenleving groeien jongeren nu op. Groot worden in een sterk geïndividualiseerde samenleving met een overvloed aan prikkels, erg uiteenlopende standpunten en steeds verder teruggedrongen algemeen gedeelde waarden- en normenkaders is voor jongeren niet zo eenvoudig. Ethisch gezien, moeten ze het veel meer “zelf uitzoeken” en zijn er veel minder algemeen geldende en dwingende antwoorden dan vroeger. Dit, terwijl

de puberteit en adolescentie op persoonlijk vlak een periode is van grote verandering, het zoeken naar een nieuwe identiteit met vaak existentiële verwarring. Dit kan leiden tot experimenteelgedrag, voorbijgaande delinquentie. Met de volwassenheid keert dan de rust terug. Maar sommige jongeren blijven in delinquentie hangen. Dit hangt vaak samen met een lang verhaal van pijnlijke jeugdervaringen. Hoe dit werkt wordt beschreven in het model van de ‘levensstroom’.

De levensstroom

Het menselijk leven is geen statisch gegeven, maar een dynamisch gebeuren, een levenscyclus die zich in een opeenvolging van ontwikkelingsfasen, persoonlijke groei voltrekt tussen geboren worden en sterven. Mensen bouwen dag na dag hun levenstraject verder uit in een complexe relationele en contextuele verwevenheid. Ons leven is een dynamisch proces van permanente verandering. De filosoof Arne Naess spreekt in dit verband over het ‘self’ als ‘flow’: “It is never the same. It seems more like a flow than anything solid” (Naess, 2002:23). Ieder van ons ‘is’ zijn eigen levensstroom die zich een weg zoekt in de bedding van het leven. Dag na dag stroomt ons leven verder, en bouwen we ons bestaan verder uit doorheen een onophoudelijke reeks kleinere en grotere, positieve en negatieve ervaringen. Deze levensstroom heeft meerdere lagen: van oppervlakkig materieel tot diep existentieel. We onderscheiden er drie. Onder de laag van de dagelijkse materiële zaken en de emotioneel-psychische laag, ligt een derde, diepe existentieel-ethische laag in deze stroom (Deklerck, 2005). De drie onderscheiden lagen of niveaus vormen een continuüm van in elkaar overvloeiende maar van elkaar onderscheidbare zijnskwaliteiten van de steeds in beweging zijnde menselijke identiteit. Inbreuken kunnen van oppervlakkig tot diep doordringen. Het materiële niveau staat voor hoe feiten zich demonstreren in de concrete zichtbare tastbare fysiek waarneembare werkelijkheid. Inbreuken kunnen zich enkel op dit niveau afspelen, en geen ingrijpende emotionele betekenis hebben. We worden dan niet gedwongen om emotioneel een plek te geven aan wat er aan ons gebeurt, omdat het ons niet of nauwelijks raakt. De emotionele laag in de levensstroom begeleidt als permanente onderstroom ons dagelijks handelen zoals het zich materieel manifesteert. Dit betekent dat ‘emoties’ geen randverschijnsel zijn, maar van permanente betekenis in ons bestaan. Ze hebben ook een ‘bemiddelende’ rol tussen de materiële en existentieel-ethische laag. Ze geven uitdrukking aan ons (al dan niet bewust on)welbevinden, ons zelfbeeld en de grenzen en kansen van onze identiteit. De onderste existentiële laag staat voor onze wezenskern, de diepere zijnsaspecten van onze existentie (Deklerck & Depuydt, 2005). Ze is in het alledaagse van ons bestaan niet steeds toegankelijk. Ze situeert zich in de schemerzone van ons actieve bewustzijn, en vloeit over in de onbewuste kwaliteit van ons zelf. Geraakt worden in een diepere laag is steeds van betekenis voor de hogere lagen, terwijl er heel wat variaties bestaan in de manier waar dit zichtbaar wordt. Tussen de lagen is er een doorstroming met niet lineair karakter. (Deklerck, 2005/3:18-21). Soms ontstaan er ongelijke ontwikkelingen waarbij iemand die het ogenschijnlijk materieel en emotioneel goed heeft, plots geconfronteerd kan worden met diep sluimerend existentieel onwelbevinden en lijden, en er bijvoorbeeld plots mentaal onder door gaat (Jung, 1971:21; 1973). Wie een gezond leven heeft, zowel op psychisch als fysiek vlak, staat ten volle in zijn stroom, kan zijn leven volop laten stromen. Schematisch:

continuüm

lichte – ernstige delinquentie

1. licht:

- . levensstroom geblokkeerd op materieel niveau;
- . andere niveaus lopen verder: geen emotionele of existentiële stilstand.

2. ernstig:

- . levensstroom geblokkeerd op materieel-emotioneel niveau;
- . existentiële niveau loopt verder.

3. zeer ernstig:

- . levensstroom totaal geblokkeerd op de drie niveaus:
- . emotionele en existentiële stagnatie;
- . totale chaos en ontreding.

Grote negatieve en positieve gebeurtenissen betekenen een breuk in deze tijdsstroom van het leven. Soms worden ze omschreven als ‘mijlpaal’ in iemands persoonlijk leven of in een bredere samenleving. Ze verdelen de tijd in een ‘voor’ en een ‘na’. Het kan gaan om een huwelijk, mei ‘68, grote overstromingen of aardbevingen, een geboorte, het overlijden van een dierbare, een confrontatie met een ernstige ziekte, een plaatsing in een instelling, conflict of slachtoffer worden van een delict, een scheiding, een diploma, een verjaardag, een verhuis, een zwaar ongeval, 11 september 2001, etc.. Soms leiden ze daadwerkelijk tot materiële veranderingen, soms is er nauwelijks iets zichtbaar, maar is het ingrijpen in het psychisch beleven van fundamentele betekenis.

Dit ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer kan zich situeren op de verschillende lagen of niveaus van deze levensstroom: het materieel-financieel, het psychisch-emotioneel en het ethisch-existentieel niveau. Deze niveaus zijn aanwezig bij de directe betrokkenen, de dader, het slachtoffer, de partner en kinderen, maar ook in hun ruimere omgeving in afnemende vorm van intensiteit. Of iets diep of oppervlakkig ingrijpt in iemands leven is uiteraard een complex gegeven en hangt niet alleen af van het gebeuren zelf. Het hangt ook af van iemands persoonlijke kwaliteiten om ernstige zaken een zin of plaats te geven, te integreren, en van de draagkracht van zijn sociale weefsel.

Bij ernstige gebeurtenissen gaat het telkens om een existentiële confrontatie, om het verlies aan vroegere zekerheden en houvasten, om de vraag naar existentiële verankering in de dynamische stroom van het leven. Dit kan zeer complexe vormen aannemen. Met de direct betrokkenen kunnen vele anderen emotioneel en existentiële betrokken zijn, zelfs over generaties (Boszormenyi-Nagy, 1984). Het gevolg is dat de levensstroom op één of meerdere niveaus geblokkeerd wordt. In het schema hierboven zijn dit de verticale lijnen, blokkades, die afhankelijk van het gebeuren ernstig tot diep ingrijpend kunnen zijn. Soms gaat het om een kleine, materiële verlieservaring, soms is het een emotionele schok, soms is het zo levensingrijpend dat niets nog overeind blijft.

Wat zich psychisch voltrekt, kennen we met een beeld uit vakantie-ervaringen: het bouwen van een dam in een riviertje in de bergen, leidt tot kleine en grote kolken. Het stuwende water blijft hangen en draaien, en zoekt in barsten en spleten zijn uitweg. Hetzelfde gebeurt in onze beleving bij psychisch lijden. Cirkelgedachten en emoties stuwen in onze geblokkeerde levensstroom en zoeken naar oneigenlijke uitwegen voor het leven dat verder wil (de “barsten in de blokkade van het riviertje”). De traumatische ervaring leidt dan tot het blijven cirkelen rond het gebeuren (de gebogen pijlen in het schema). Het lijkt alsof de tijd stil blijft staan (Claes & Foqué, 2001). Slachtoffers van ernstige conflicten of delicten bouwen als gevolg van hun traumatische ervaringen niet langer verder aan de toekomst, aan hun eigen (levens)verhaal. Hun levensstroom wordt in mindere of meerdere mate ‘geblokkeerd’. De dagen, weken, maanden en zelfs jaren na het delict worden gevuld met de feiten, die hun leven soms volledig conditioneren. De angst voor anderen, alleen thuis te zijn, ’s avonds nog buiten te komen, naar televisie te kijken, voor lawaai, voor allerlei vormen van lichte agressie, gevoelens van permanente overbelasting, integriteitsstoornissen, posttraumatische stress,... determineren het doen en laten.

Tezelfdertijd blijft het gebeuren cirkelen in de gedachten en in de beleving, waaruit het onmogelijk lijkt nog te kunnen ontsnappen. De permanente gevoelsstroom die het leven begeleidt, wordt geblokkeerd, en kolkende gevoelens blijven tegen de feiten aanbotsen. Dit inwendig malen vertaalt zich in het steeds terug komen op hetzelfde gebeuren, het steeds willen vertellen van hetzelfde verhaal,... . Men vertoeft a.h.w. in een ‘eeuwig hier en nu’, dat zich loshaakt van de actualiteit. Dit ‘hier en nu’ werkt als een gesloten systeem, een mentale ‘gevangenis’, die geen openheid meer biedt naar de buitenwereld, en waarin het verleden niet langer psychisch geïntegreerd wordt als ‘voedsel’ of kans voor de toekomst. De menselijke vrijheid om verder keuzes te maken en zijn toekomst uit te bouwen, zijn eigen levensprojecten te ontwikkelen, wordt sterk beknot door het onvermogen om uit dit eigen cirkeldenken te kunnen ontsnappen. Dergelijke psychische trauma’s kunnen leiden tot psychische fragmentatie of dissociatie, tot dysfuncties die een normale deelname aan het leven niet langer mogelijk maken (Hutsebaut, 2003). Het betekent een stukje psychisch ‘sterven’. De persoonlijke vrijheid die het mogelijk maakt zich te ‘her-stellen’, zich vanuit het verleden en heden te richten op nieuwe initiatieven en zijn eigen zelfontplooiing, wordt hierdoor gereduceerd.

Onverwerkte ervaringen sturen dan het leven op bewust en onbewust niveau. Wat niet verteerd, ‘gecomposteerd’, geïntegreerd geraakt, wordt dan megedragen en bepaalt bewust of onbewust mee iemands verdere levensloop, ook al functioneert iemand ogenschijnlijk terug normaal. Dit kan leiden tot ‘kettingen’ van angst en agressie, van ‘slachtoffer’- en ‘daderschap’ in de breedte: anderen uit de omgeving worden erbij betrokken (Patfoort, 1995). Maar ook in de tijd zijn kettingen mogelijk: wat in het verleden gebeurde, bepaalt de kansen en beperkingen voor de toekomst. Dader- en slachtofferschap worden op die manier keerzijden van een zelfde medaille, symptoomkwaliteiten van een vrijheidsverlies in iemands levensstroom. Daden van agressie, van (auto-)destructie kunnen zo geduid worden als een oneigenlijk antwoord vanuit ‘onverteerde’ ervaringen, als een pijnlijke daad van het onvermogen zoeken naar ‘ultieme zingeving’.

Adolescentie

Vooraf tijdens de puberteit en adolescentie kunnen we een sterke toename van delinquentie vaststellen, die uiteenvalt in tijdelijke delinquentie enerzijds en persisterende delinquentie voor anderzijds een kleine minderheid die hiermee verder gaat eenmaal ze volwassen zijn geworden. De piek van delinquentie heeft te maken met deze fase van genetische ontwikkeling in het proces van kindsheid naar volwassenheid (Goris & Walgrave, 2001).

Het ontwikkelingsproces van de puberteit en adolescentie is een bij uitstek existentieel gegeven. In deze moeilijke doorgang tussen kind en volwassen zijn, worden jongeren geconfronteerd met een totaal nieuwe aard van zijn, die zich uitdrukt in de differentiatie naar het man of vrouw worden. Jongeren gaan hierbij door een ontwikkelingsfase waarbij lichamelijke veranderingen in de richting van een eigen gender-identiteit de uitdrukking zijn van diepe existentiële veranderingen. Het zoeken naar een nieuwe sociale omgeving, peers, heeft hier een grote betekenis. Jongeren gaan op zoek naar leeftijdgenoten, een peergroep waarin ze zich thuis voelen, die hen een identiteit geeft waar ze zo naar verlangen. Het gaat hierbij om 'brugidentiteiten' tot men zich als volwassene op een emotionele, sociale en existentiële manier terug weer geïntegreerd weet in een groter geheel, in de bredere samenleving.

Een eigen weg vinden in dit bestaan, kan in deze fase problematische vormen aannemen (Bijttebier, 2006). Het gaat om stoornissen in de identiteitsontwikkeling en hiermee gepaard gaande crisissen. Dit kan zich manifesteren in twee tegengestelde richtingen, met name auto- en heterodestructie. Autodestructie richt zich direct op zichzelf en drukt zich uit in bv. depressie, zelfmoord(neigingen), automutilatie en andere vormen van zelfbeschadiging, anorexie, zelfhaat, ... Daartegenover staat heterodestructie zoals agressie, geweld, delinquentie, pesten, vandalisme en andere vormen van naar buiten gerichte destructie op de materiële en sociale omgeving. Dit laatste manifesteert zich onder de bredere noemer 'jeugd-delinquentie' (Deklerck, 2005b). Leren volwassen worden is een intens leerproces, en de peer-groep waarbij men terecht komt, kan een grote invloed hebben of men al dan niet in vormen van heterodestructie, delinquentie (geweld, vandalisme, agressie,...) terecht komt (zie bv. Hirschi, 1969).

Kwetsbaarheid in een postmoderne tijd

Voor wie, gekwetst in zijn bestaan door jeugdervaringen, een levensgeschiedenis van weinig kansen, een problematische opvoedingssituatie, is opgroeien in deze tijd niet gemakkelijk. In een op existentieel-ethisch vlak weinig structurerende en sturende omgeving, wordt het risico tot probleemgedrag groter.

Verder kunnen de hoger beschreven veranderingen op maatschappelijk vlak tot probleemsituaties die vroeger veel minder aan de orde waren. Echtscheidingen bijvoorbeeld zetten kinderen en jongeren vaak voor verlieservaringen en pijnlijke en conflictueuze keuzes. Ze kunnen wie het relatief welvarend heeft, ook tot veel moeilijker financieel overleven brengen. Ook begoede gezinnen die onder een faillissement, het plotse verlies van werk,... gebukt lopen, kunnen hun levensstandaard en -kwaliteit drastisch zien wijzigen. Soms is er gewoon voor tweeverdieners met een drukke agenda en avondactiviteiten weinig tijd om met de dagdagelijkse opvoeding van de kinderen bezig te zijn. Het opvoeden "volgens de agenda, van 18u00 tot 19u30" biedt veel minder de impliciete gedragenheid, geborgenheid en aanwezigheid, en betrokkenheid van een gezinsleven,... . In een dergelijke context is er een

groeidend risico dat kinderen en jongeren emotioneel en existentieel alleen gelaten worden, onbeholpen hun eigen weg zoeken, en hierbij fouten maken... . Zo draagt de huidige samenleving bij tot een toenemende existentiële kwetsbaarheid.

Bronnen

Deze bijdrage is een compilatie uit de volgende publicaties:

Deklerck, J., 'Bescherming, rechten, herstel? Ethische verantwoordelijkheid gewikt en gewogen'. In: Claes, E., Deklerck, J., Marchal, A. & Put, J. (eds.), *Herstel en Jeugd: nu in het (r)echt*, die Keure, 2008.

Deklerck, J., *Delinquentie en haar context bekeken vanuit een cyclisch model van 'integratie-desintegratie'*, Diss. doct. KULeuven, Afd. Strafrecht, Strafvordering en Criminologie, 2005.

Deklerck, J., *De preventiepiramide. Preventie van probleemgedrag in het secundair onderwijs*, Acco, Leuven, 2010.

Deklerck, J., 'De zin van onzin: over zinloos geweld'. In: *Psychologos*, 2007 (3), 54-52.

Deklerck, J., 'Sluimerende perspectieven in de nieuwe jeugdwet?'. In: *Panopticon*, 2007 (4), 26-42.